

bizottságot, valamint a Párttörténeti Intézetnek a kötet megírásában közreműködő tudományos munkatársait. Méltányolnunk kell a Kossuth Könyvkiadó hozzájárulását is, amely értő gondozásban, izléses formában bocsátotta közre a kötetet.

A sikeres vállalkozás fokozza az érdeklődést a következő kötetek iránt. Méltó köszönetet volna, ha a sorozat második kötetének: pártunk felszabadulás előtti negyedszázada történetének kidolgozása üdvözlőné a Magyar Szocialista Munkáspárt IX. kongresszusát — azt a kongresszust, amely a felszabadulás utáni első negyedszázad befejező éveire szabja meg feladatainkat a szocializmus teljes felépítésében.

Pach Zsigmond Pál

Köpeczi Béla: A Rákóczi-szabadságharc és Franciaország

A magyar történettudomány igen nagy sikereket ért el a felszabadulás óta eltelt két évtizedben. A polgári, idealista, szellemtörténeti nézőpontok leküzdésén és a nacionalista, reakciós torzítások kiküszöbölésén túl történelmünk egészen új területeket hódítottak meg. Különösen a korábban oly elhanyagolt gazdaság- és társadalomtörténetben születtek szép eredmények. A gazdaságtörténetnek mai történettudományunkban elfoglalt kiemelkedő helyét csak helyeselni lehet, hiszen a termelőerők és termelési viszonyok történetének pontos ismerete adja meg az egyetlen biztos alapot a társadalom, a politika, a kultúra, az ideológia stb. bonyolult fejlődéstörténetének a megértéséhez.

Ez az elsőrendűen fontos tematikai bővülés azonban más fontos területek elhanyagolását vonta maga után. Hosszasan lehetne sorolni az olyan témaköröket, amelyek viszonylag szerényen vannak képviselve az utóbbi két évtized termésében. Ezek sorában említhetjük meg az eszmetörténetet, a diplomáciatörténetet, a szorosabban vett művelődéstörténetet, a marxista módon felfogott egyháztörténetet stb. Keveset olvashattunk a magyar politikai gondolkodás, vagy a politikai elmélet történetéről is. Pedig minden tudományszak fejlődésében előbb-utóbb megbosszulja magát egyes fontos szakterületek, korszakok, aspektusok elhanyagolása. Az eszmetörténet, a művelődéstörténet elhanyagolása, vagy a régebbi korok nem kellő intenzitású kutatása is hovatovább egész történettudományunk előrehaladását gátolni fogja.

Ebből az összefüggésből tudjuk igazán értékelni Köpeczi Béla könyvének* jelentőségét. Az egzakt és pontos cím nem is sejteti eléggé, mennyi új anyag, új szempont, új kérdésfelvetés rejtőzik ebben a műben. Azért írom, hogy „rejtőzik”, mert a szerzőt példamutató szerénység jellemzi, gyakran egy-egy bekezdésben, sőt egy-egy jegyzetben is olyan fontos eredményeket közöl, amelyekkel mások önálló tanulmányokban büszkélkednének a tudományos közvélemény előtt.

* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1966. 479. l.

Köpeczi a Rákóczi-szabadságharc francia kapcsolatainak egész problematikáját kimerítően felöleli munkájában. Ennek megfelelően könyve két nagy részre oszlik: az első a szabadságharc diplomáciai kapcsolatait tárgyalja, a második pedig a szabadságharc visszhangját a francia közvéleményben, beleértve ebbe a francia irodalmat is. Mindkét résznek legfőbb jellemzője, hogy az eddig publikált és feldolgozott anyag maximális értékesítéssel mellett elsősorban újonnan feltárt forrásanyagra támaszkodik. A korábbi kutatók is felhasználtak ugyan már egyet-mást a francia külügyminisztérium levéltárának, illetve a korabeli francia sajtónak az anyagából, de csak ötletszerűen, eklektikusan; ezért következtetései az esetek nagy részében tévesek, egyoldalúak voltak, Köpeczi viszont a szabadságharc teljes franciaországi forrásanyagát kutatta és dolgozta fel, s így kiragadott részletek, példák, véletlenül előkerült adatok helyett a jelenségek egészéből, a tények teljes anyagából vonhatta le következtetéseit.

Ennek érdekében lépésről lépésre be kellett mutatnia a szabadságharc alatti magyar—francia diplomáciai viszony alakulását, valamint a magyar szabadságharcról, illetve a magyarságról alkotott kép alakulását, változásait. S minthogy az adott nemzetközi helyzetben Franciaország volt Rákóczi egyetlen szövetségese, a francia kapcsolatok tükrében voltaképpen a szabadságharc egész külpolitikája kerül bemutatásra, beleértve a fejedelem török, svéd, lengyel és orosz politikáját is. Másrészt pedig — minthogy a XVIII. század fordulóján Franciaország Európa vezető állama — a szabadságharc franciaországi visszhangja gyakorlatilag Európának a magyarságról kialakított képéről nyújt tájékoztatást. A könyv ily módon túlmutat a francia vonatkozásokon és egyetemes érvényű megállapításokhoz jut el.

Ez a teljes anyag birtokában elvégzett részletes elemzés alapvető pontokon módosítja mind a szabadságharc külpolitikájára, mind pedig a külföldön élő magyarság-képre vonatkozó korábbi kutatások eredményeit. Köpeczi vizsgálatai bebizonyították, hogy a francia diplomáciai kapcsolatok felvételét nem XIV. Lajos udvara, hanem — jól megfontolt politikai okokból — a szabadságharc vezetői kezdeményezték, akik a későbbiekben sem váltak a francia külpolitika függvényévé. Az az évszázadok óta hangoztatott állítás, amely szerint Rákóczi a francia nagyhatalmi politika sakkfigurája volt, végérvényesen a legendák körébe utalható. A Köpeczi által feltárt iratok fényében sokkal inkább Rákóczi önálló külpolitikai koncepciója bontakozik ki, amely bizonyos pontokon — így különösen Oroszország felemelkedésének a megítélésében — korszerűbb, modernebb, mint a kissé már konzervatív francia külügyi apparátusé. Ugyanígy a külföldi magyarság-képről szóló fejtegetések is teljesen új megvilágítással szolgálnak. Korábban az volt az álláspont, hogy a szabadságharc nem keltett külföldön különösebb visszhangot; most pedig kiderült, hogy igen nagy érdeklődés kísérte, hogy a szabadságharc kapcsán, s részben Rákóczi tudatos propagandamunkája nyomán, sokat módosult, hitelesebb lett a külföld megítélése a magyar nemzetről.*

A minden részletre kiterjedő — régi korra vonatkozó — diplomáciai-történeti kutatás, összekapcsolva a „nemzetkép” történeti alakulásának vizsgálatával újszerű vállalkozás marxista történetírásunkban. Köpeczi Béla könyvének ez a módszertani újdonsága fokozott figyelmet érdemel, mert rámutat a diplomáciai érintkezésekben óhatatlanul meglévő és gyakran igen komoly következményekkel járó szubjektív mozzanatokra. Eredményeiből kitűnik, hogy milyen szívós és hátráltató erő volt a szabadságharc

* Az új részleteredmények között is vannak egészen nagy fontosságúak, mint például a szabadságharcról szóló legfontosabb egykorú francia könyv, az *Histoire du Prince Rágotzi* (Párizs 1707) szerzőségének végérvényes; eldöntése, vagy még inkább Rákóczi *Emlékiratai* nyomtatott kiadásának új megvilágítása: a műről szóló nagy fontosságú (1730-as) „lektori jelentés” megtalálása, s ezzel kapcsolatban a kiadás helyének (nem Hága, hanem Párizs) tisztázása.

szempontjából a magyarságról kialakult kedvezőtlen külföldi kép és előítélet. Amikor tehát a szerző az újságcikkektől és pamfletektől kezdve a történelem- és földrajzkiadványokig, sőt a térképekig, valamint a magyar tárgyú francia szépirodalmi alkotásokig mindazt bemutatja, amit az egykorú francia olvasó a magyarokról és országunkról megtudhatott, akkor nem holt anyagot ismertet, nem csupán értékes bibliográfiai adalékokat tár fel, hanem egy történeti-politikai tényezővé vált aktív erőnek az összevit mutatja be.

A diplomácia- illetve nemzetképtörténeti kutatások végül a kor általános politikai eszmetörténetéhez vezetik el a szerzőt. Anélkül, hogy — sokakkal ellentétben — lépten-nyomon hangsúlyozná ezt, a Kőpeczi által megmozgatott és részletesen ismertetett anyag sohasem öncélú, sohasem marad meg a pusztán deskriptív, illusztratív szinten, hanem lépésről lépésre teremti meg a bázisát az eszmetörténeti következtetéseknek. Igaz, ezeknek a teljes kifejtése már nem ért be ennek az amúgy is vaskos könyvnek a kereteibe, hiszen ehhez további hatalmas, s nem francia vonatkozású forrásanyag elemzése is nélkülözhetetlen lett volna. Kőpeczi ezért csak a leggúlsósabb és a könyve anyagából közvetlenül adódó eszmetörténeti eredményeket szűri le, rámutat azonban a további feladatokra is.

E fontos eszmetörténeti kitekintések kétirányúak: egyrészt a szabadságharc által az európai politikai gondolkodás számára felvetett elvi kérdésekre vonatkoznak, másrészt pedig magának a szabadságharcnak, illetve személy szerint Rákóczinak a politikai ideológiájára. A kérdés mindkét aspektusának tömör összefoglalását, s ezzel szinte egy újabb könyv programját az a függelékszerű fejezet tartalmazza, amelynek címe: „A kor politikai eszméi és a Rákóczi-szabadságharc”, de természetesen a könyv egészét végigkísérik az eszmetörténeti megjegyzések, allúziók.

A még részletesebb kifejtésre és dokumentálásra váró eredmény meglepő és rendkívül tanulságos. Kiderül ugyanis, hogy a nyugati közvéleményben az elnyomó hatalom ellen felkelt ország szabadságharcának jogsága kételyeket támasztott az abszolutizmus mindenhatóságával szemben, s ezzel alakítólag hatott a felvilágosodást előkészítő eszmélkedésekre, felismerésekre. Rákóczi eszményképe viszont éppen az abszolút monarchia volt, s munkásságának, politikájának fő tendenciájává — minden rendi kötöttsége, a rendek jogaival való érvelése ellenére — a hazai abszolutizmus megteremtése vált. Nyugaton ugyanis már egyre inkább napirendre került az abszolutizmus bomlása, meghaladása; Kelet-Európában azonban éppen a nemzeti alapokon felépülő abszolutizmus szolgálhatta volna ekkor leginkább a társadalom haladását. Kőpeczi elemzése jól szemlélteti az összehasonlítható eszmetörténeti vizsgálatok fontosságát, s főként a különböző fejlődési fokon levő társadalmak politikai eszméinek kölcsönhatásából eredő ellentmondások bonyolultságát. Ezek a megfigyelések arra figyelmeztetnek, hogy ugyanazok az eszmék más-más társadalmi közegben eltérő, s esetleg ellentétes funkciót tölthetnek be.

Kőpeczi könyve, mint a mondottakból látható, kulcsfontosságú kérdés-csoportot ragadott meg. A Rákóczi-szabadságharc francia vonatkozásainak tisztázását maradéktalanul és minden valószínűség szerint kimerítően elvégezte, de ezzel nem lezárta, hanem megnyitott egy kutatási folyamatot. Az említett eszmetörténeti kérdések napirendre tűzése mellett ráirányította a figyelmet az előzményekre is: e könyv tükrében elengedhetetlenül szükségesnek látszik az 1660—1700 közötti évtizedek hasonló szempontú feldolgozása is. Persze nem ártott volna, ha már ez a könyv is jobban beágyazta volna mondanivalóját a magyar történeti és eszmetörténeti összefüggésekbe. Így pl. rá lehetett volna mutatni arra, hogy a Habsburgok 1660-as évek elején folytatott politikájának a megféléésében olyan jeles publicisták és írók, mint *Maurizio Nitri*, *Giovanni Sagredo*, *Jean de la*

Chapelle, Paul Ricaut gyakran Zrínyitől származó gondolatokat, felismeréseket tolmácsolnak.*

Történeti szakirodalmunk összefüggéseiben igyekeztem bemutatni Köpeczi Béla könyvének értékeit és jelentőségét. Nem mellőzhetek azonban néhány ezen túlmutató, általánosabb tudománypolitikai jellegű észrevéteit sem. A szerző ugyanis nemcsak sajnálatosan elnanyagolt témakörök feldolgozására, újabban mellőzött szakterületek felpezsdítésére vállalkozott, hanem egyúttal bátran szembenéz bizonyos gondosan került, egyesek által „kényes”-nek, „gyanús”-nak tartott problémákkal is. Ilyen a „nemzeti mítosz”, vagy „nemzet-karakterológia” kérdése, amellyel Köpeczi — könyvének tanulságai alapján — nemrég külön elméleti igényű tanulmányban is foglalkozott. (*A magyarság külföldi képe*. Kritika, 1966, 2. sz.) Ismeretes, hogy a polgári, szellemtörténeti kutatás mennyire a nacionalizmus jegyében tárgyalta ezeket a kérdéseket, súlyos károkat, torzításokat okozva, hamis szemléletet terjesztve. Indokolt, hogy az ilyen tárgyú régebbi kutatásoknak nincs hitelük a marxista tudomány szemében, s az is magától értetődő, hogy a marxista tudomány számára ez a problémakör nem tartozik a legfontosabbak közé a megoldandó történeti és ideológiai problémák között. Ez azonban nem azt jelenti, hogy nem is létezik. S ha az ez irányú polgári kutatások kompromittálódtak is, a kérdés, a feladat megmaradt, reálisan létezik, s ezért nagyon is szükséges, hogy sor kerüljön marxista módon való vizsgálatára. E nyilvánvaló ténnyel szemben sokan gyanakvással fogadják — bár néha figyelmesen el sem olvassák — azokat az írásokat, amelyek az efféle „kompromittált” kérdéseket a marxizmus-leninizmus szempontjai szerint elemzik, vagy legalább kísérletet tesznek erre. Elég, ha analógiaként a stílusirányzatok, közöttük a barokk problémájára vonatkozó újabb vizsgálatokra hivatkozom; itt szintén egy a szellemtörténet által meglovagolt, de reálisan létező kérdésnek és jelenségnek a marxista kutatását igyekeztek többen eleve károsnak, elhibázottnak nyilvánítani. Köpeczi Béla könyve intő figyelmeztetés mindazok számára, akik konzervatív módon és nem eléggé bizva a marxista módszer erejében, tabunak nyilvánítanak bizonyos fontos kérdéseket, s új problémák bátor felvetése, a marxista tudomány gazdagítása, hatósugarának szélesítése helyett akaratlanul is ennek beszűkítésén serénykednek.

Másrészt figyelmet érdemel Köpeczi könyvének rendkívül puritán, a tényeket tisztelő, az elvi következtetéseket messzemenően megalapozó, egzakt módszere. Nem sziporkázó ötleteket, tetszetős feltevéseket és egy-két tényből kiinduló, öncélúan burjánzó elmélkedéseket talál fel, hanem egy eddig alig ismert világot tár fel a legapróbb részletekig, hogy levonja belőle mindazt az elvi, elméleti tanulságot, amelyet az anyag megenged — sem többet, sem kevesebbet. Igazi tudományos alázat nyilvánul meg ebben a magatartásban: a téma van előtérben, nem pedig a szerző személye. Újabb könyvekben, tanulmányokban elég gyakran találkozunk egy sajtós, elméletieskedő verbalizmussal, amelynek már nem is egy kérdés megoldása a fontos, hanem a szerző (gyakran kétes értékű) szellemi tornája. Tudományos életünk e vadhajtasával szemben Köpeczi könyve segít abban, hogy megerősödjön az igazi tudományos munka hitele és biztonsága.

Klanciczay Tibor

* Csak mellékesen utalok a mű apróbb szépséghibáira, az ilyen nagy terjedelmű munkában menthetetlenül felbukkanó olyan kisebb pontatlanságokra, mint pl. az, hogy Bél Mátyás egy helyen a katolikus történetírók közé van besorolva (253. l.), hogy egy hollandiai lapban olvasható Corohj névalak mögött a szerző a „Kóháry” nevet sejtí, holott nyilvánvalóan a *Caroli*, azaz Károlyi Sándor név elírásáról van szó (342. l.), vagy hogy az egyik jegyzet szerint Sagredo „követségének iratai kiadatlanok” (426. l.), pedig nagy részük megjelent a *Fontes Rerum Austriacarum c. sorozatban* stb. Az egyébként gondosan szerkesztett, szépen kiállított könyvben a jegyzetek az egyes fejezetek végére vannak csoportosítva, s ez zavarja, mert ide-oda lapozgatásra kényszeríti az olvasót.